

**До історії мисливства і тваринництва
у племен Правобережної України у
I тисячолітті н. е.**

Розвиток мисливства і тваринництва у стародавнього населення Правобережжя висвітлено на основі вивчення остеологічних матеріалів археологічних пам'яток Правобережної України, що існували з рубежа до кінця I тисячоліття н. е. Остеологічні колекції останнім часом були передані автору на визначення і обробку співробітниками Інституту археології АН УРСР, Київського історичного музею. Це знахідки з таких пунктів: 1. Пилипенкова гора — м. Канів Черкаської області. III ст. до н. е.— I ст. н. е., зарубинецька культура. Розкопки Є. В. Максимова, М. М. Бондаря в 1966—1972 рр.; визначено 1346 кісток.

2. Бабина гора. 3. урочище Пристань — с. Бучак Канівського району Черкаської області. I ст. до н. е.— I ст. н. е., зарубинецька культура. Розкопки Є. В. Максимова в 1969—1973 рр. На Бабиній горі визначено 1874 кістки, на Пристані — 82¹.

4. Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Шар III—II ст. до н. е., зарубинецька культура, визначено 6 кісток; шар VII ст. н. е., ранні слов'яни, визначено 274 кістки. Розкопки під керівництвом В. Й. Довженка у 1972—1973 рр.

5. Монастирок Переяслав-Хмельницького району Київської області. Шар III—I ст. до н. е., зарубинецька культура, визначено 86 кісток; шар VIII—X ст. н. е., ранні слов'яни, визначено 814 кісток. Розкопки Є. В. Максимова в 1974 р.

6. Луг IV — м. Київ, I ст. до н. е.— I ст. н. е., зарубинецька культура. Розкопки Г. М. Шовкопляс у 1968—1973 рр.; визначено 894 кістки.

7. Круглик Хотинського району Чернівецької області. Рубіж нашої ери, культура Лукашівка-Поянешті. Розкопки С. П. Пачкової в 1973 р.; визначено 164 кістки.

8. Горошова Тернопільської області. Шар рубежу нашої ери, культура Лукашівка-Поянешті, визначено 316 кісток; шар VI—VII ст., ранні слов'яни, визначено 230 кісток. Розкопки С. П. Пачкової в 1970—1972 рр.

9. Городок Городоцького району Хмельницької області. VI—VII ст. н. е., ранні слов'яни. Розкопки О. М. Приходнюка в 1966—1968 рр.; визначена 521 кістка.

10. Устя Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. VI—VII ст., ранні слов'яни. Розкопки О. М. Приходнюка в 1968 р.; визначено 185 кісток.

11. Рашків Чернівецької області. VII—VIII ст., ранні слов'яни. Розкопки під керівництвом В. Д. Барана в 1970 р.; визначено 240 кісток.

Загалом з названих поселень визначено 7032 кістки ссавців (табл. 1). Крім того, в своїх висновках, статистичному аналізі ми використали дані І. Г. Підоплічка, В. Й. Цалкіна щодо черняхівських пам'яток Правобережної України² та власні дані з поселення Башмачка Дніпропетровської області (605 кісток*) і Яблунівка Київської області (170 кісток)**.

Поселення за географічними і культурними ознаками об'єднані в

* Розкопки А. Т. Сміленко.

** Розкопки С. П. Пачкової.

п'ять груп: 1) пам'ятки культури Лукашівка-Поянешті в Середньому Подністров'ї; 2) зарубинецькі поселення в Середньому Подніпров'ї; 3) поселення черняхівської культури в Середньому Подніпров'ї; 4) ранньослов'янські поселення в Середньому Подністров'ї та 5) в Середньому Подніпров'ї.

Видовий склад ссавців з поселень Правобережної України (за визначеннями автора)

Ссавці	Ранньослов'янські пам'ятки					
	Сахнівка	Монастирок	Горошова	Городок	Устя	Рашків
Бик свійський	112/7*	410/20	89/4	313/20	84/7	154/5
Вівця і коза свійські	9/2	71/12	51/5	61/12	33/5	20/3
Свиня свійська	35/6	66/13	82/10	80/16	23/5	49/3
Кінь	59/5	51/4	4/1	52/6	29/4	10/1
Собака	1/1	47/3	4/1	4,1	1/1	—
Тур	—	5/1	—	—	—	—
Зубр європейський	—	—	—	1/1	—	—
Лось	14/3	21/3	—	—	—	—
Олень звичайний	1/1	56/6	—	9/2	8/2	1/1
Козуля	7/1	54/10	—	1/1	—	1/1
Свиня дика	34/6	10/3	—	7/3	8/1	5/1
Ведмідь бурий	—	—	—	—	—	—
Вовк	—	—	—	3/1	—	—
Лисиця	—	—	—	1/1	—	—
Рись	—	—	—	—	—	—
Куня лісова	—	—	—	—	—	—
Борсук	—	2/1	—	—	—	—
Видра	—	—	—	—	—	—
Ласка	—	—	—	—	—	—
Білка	—	1/1	—	—	—	—
Бобер	—	11/3	—	—	2/1	—
Заяць	—	7/1	—	—	—	—

* Кістки/особини

Уявлення про співвідношення таких важливих галузей господарства, як мисливство і тваринництво можна скласти на підставі відносної кількості решток диких і свійських ссавців. На зарубинецьких поселеннях, розташованих на Середньому Дніпрі, відносна кількість диких ссавців досить значна — від 25,8% на Бабиній горі до 40% особин в урочищі Пристань, в середньому становить 8,9% кісток і 32% особин (табл. 2). На пам'ятках культури Лукашівка-Поянешті рештки диких ссавців траплялись в менших кількостях, в Горошові вони становлять 17,5%, у Круглику — 25%, в середньому — 21,6% особин. У племен черняхівської культури мисливству приділялось дуже мало уваги³: на диких тварин припадає від 2,1% в Журовці до 9,9% особин у Ломоватому 2 (табл. 1). Всі черняхівські поселення більш-менш однорідні за відносною кількістю диких тварин, в середньому вони становлять 0,6% кісток і 3,5% особин. В ранньослов'янських пам'ятках Середнього Подніпров'я відносна кількість диких ссавців досить значна, навіть дещо вища, ніж в зарубинецьких пам'ятках; в Сахнівці — 34,4%, в Монастирку — 36,6%.

Таким чином, в Середньому Подніпров'ї мисливство відіграло значну роль у господарстві зарубинців та ранніх слов'ян і водночас дуже незначну в господарстві черняхівців (рис. 1). На Середньому Дністрі в поселеннях ранніх слов'ян кількість диких тварин, порівняно з Середнім Дніпром, менша, вони не перевищували 20% особин. Це приводить до висновку, що в I тисячолітті н. е. в Середньому Подніпров'ї

мисливству приділялось більше уваги, ніж в Середньому Подністров'ї як на рубежі нашої ери, так і в ранньослов'янський час. У Середньому Подніпров'ї різко виділяються невеликою кількістю диких ссавців черняхівські поселення, що пояснюється, очевидно, особливостями господарства цих племен.

Таблиця 1

Зарубинецькі пам'ятки					Культура Лукашівка-Поляшті	
Пялицька гора	Бабина гора	ур. Пристань	Луг IV	Монастирск	Круглик	Горошова
509/24	1203/52	31/3	364/27	55/3	79/5	168/6
142/15	157/24	—	91/12	3/1	23/6	42/4
144/17	167/25	4/1	33/15	6/1	12/5	56/6
198/13	183/20	16/2	77/10	9/2	23/4	39/2
47/9	4/3	—	2/2	2/1	3/1	3/1
—	—	—	—	—	—	—
—	—	1/1	4/2	—	—	—
53/8	43/11	—	40/7	—	3/2	—
18/5	25/9	25/2	44/9	6/1	16/3	3/1
5/2	7/4	—	2/2	1/1	1/1	—
75/13	56/13	6/1	16/6	—	4/1	4/2
5/2	4/3	—	2/1	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1/1
—	—	—	—	—	—	—
—	1/1	—	—	—	—	—
2/1	—	—	—	—	—	—
—	4/4	—	—	1/1	—	—
—	1/1	—	2/2	—	—	—
—	1/1	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—
8/3	4/3	1/1	5/4	3/1	—	—
—	—	—	—	—	—	—

Якщо ми порівняємо співвідношення свійських і диких ссавців у ранньослов'янських пам'ятках з північного заходу на схід, то простежимо збільшення відносної кількості диких тварин: в пам'ятках північно-західних слов'ян (кривичів) вони становили в середньому 14,3%, в поселеннях на Середньому Дністрі — 14,4, на Середньому Дніпрі — 36, в роменських городищах на Десні, Сеймі, Сулі, Ворсклі, Пселі — 51,3, у боршівських на Середньому Дону — 57% особин⁴.

На поселеннях, які тут розглянуто, відзначено рештки 19 видів диких ссавців, однак тільки п'ять з них наявні майже у всіх пам'ятках. Судячи з кількості, вони були постійними об'єктами мисливства. Це — лось, олень, козуля, дика свиня, бобер. На Правобережній Україні в I тисячолітті н. е., як і в інші періоди⁵, населення полювало в основному на копитних, які становили 78,4% диких ссавців. З хутрових звірів насамперед добувався бобер, значно менше — ведмідь і борсук (останні відзначені поодинокими екземплярами).

У різних районах Правобережжя помітні відмінності в складі мисливської здобичі (табл. 2). Так, у Подністров'ї основним об'єктом полювання був звичайний олень, перед ним дещо поступалась дика свиня, значно менша частка припадала на лося (тільки 6,7% особин). У Подніпров'ї частіше за інших добувалась дика свиня, хоч і у відносно менших кількостях ніж у Подніпров'ї, частка оленя і лося серед здобичі була майже однаковою. В Подніпров'ї на бобра, очевидно, полювали часті-

ше, його частка становила 7,9% особин, в той час як у Подністров'ї — 3,3% особин.

Свійські тварини представлені всіма основними видами: бик, вівця, коза, свиня, кінь, собака, кішка. За даними табл. 3; 4 (рис. 2), свійському бику у всіх племен належало провідне місце в тваринництві, тільки в Подніпров'ї його кількість була вища, ніж у Подністров'ї. Зарубинці, черняхівці і ранні слов'яни Середнього Подніпров'я свійського бика розводили в близьких до цього кількостях. У зарубинців і ранніх слов'ян друге місце займала свійська свиня, причому вищий процент особин відзначений у ранніх слов'ян Подністров'я, а в Подніпров'ї її було дещо менше. Близька до цього і чисельність дрібної рогатої худоби. За відносною кількістю особин кінь поступається перед іншими видами, однак на рубежі нашої ери він, мабуть, ще широко використовувався для харчування. У ранніх слов'ян в середньому решток коня значно менше, виняток становить Устя на Дністрі і Сахнівка в Середньому

Таблиця 2

Співвідношення свійських і диких ссавців за кількістю кісток і числом особин

Пам'ятка	Кістки			Особини		
	абсолютна кількість	свійські (%)	дикі (%)	абсолютна кількість	свійські (%)	дикі (%)
<i>Культура Лукашівка-Поянешти</i>						
Горошова	316	97,5	2,5	23	82,5	17,5
Круляк	164	85,4	14,6	28	75,0	25,0
Разом	480	93,4	6,6	52	78,4	21,6
<i>Зарубинецька культура</i>						
Пилипенкова гора	1206	86,3	13,7	110	70,9	29,1
Бабина гора	1860	92,2	7,8	194	74,2	25,8
Пристань, Бучак	84	60,7	39,3	10	60,0	40,0
Сахнівка	6	100,0	—	3	100,0	—
Монастирок	86	87,2	12,8	12	66,7	33,3
Луг IV, Кнів	742	84,6	15,4	99	66,4	33,4
Разом	3984	91,1	8,9	428	68,0	32,0
<i>Черняхівська культура</i>						
Башмачка	605	99,7	0,3	53	96,2	3,8
Журовка	6817	99,8	0,2	527	97,9	2,1
Ломовате 1	174	99,9	0,1	22	95,5	4,5
Ломовате 2	1016	97,9	2,1	81	90,1	9,9
Леськи	153	99,4	0,6	25	96,0	4,0
Червона Слобода	336	100,0	—	33	100,0	—
Жуківці	706	99,4	0,6	41	96,1	1,9
Успенське	865	98,9	1,1	89	94,4	5,6
Яблунівка	170	99,4	0,6	20	95,0	5,0
Разом	10842	99,4	0,6	891	96,5	3,5
<i>Ранні слов'яни Середнього Подністров'я</i>						
Горошова	230	100,0	—	21	100,0	—
Городок	521	95,8	4,2	64	85,9	14,1
Устя	187	90,3	9,7	26	84,6	15,4
Рашків	240	97,0	3,0	15	80,0	20,0
Разом	1178	96,1	3,9	111	85,6	14,4
<i>Ранні слов'яни Середнього Подніпров'я</i>						
Сахнівка	272	79,4	20,6	32	65,6	34,4
Монастирок	814	79,2	20,8	82	63,4	36,6
Разом	1088	79,3	20,7	114	64,0	36,0

Подніпров'ї. У черняхівців співвідношення між дрібною рогатою худобою, свинею і конем дещо інші. Вони розводили дрібну рогату худобу, трохи менше свиней. Найменшою кількістю решток представлений кінь, тому що він, набувши важливу роль в землеробстві, значною мірою був виключений з харчування.

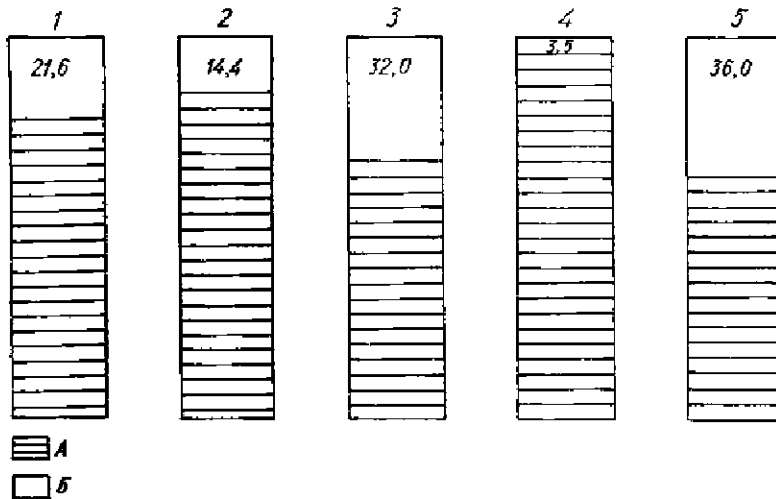

Рис. 1. Співвідношення між свійськими і дикими осявцями за числом особин в I тисячолітті н. е. на Правобережній Україні.

1 — поселення культури Лукашівка-Поянесті, Середнє Подністров'я; 2 — поселення ранніх слов'ян, Середнє Подністров'я; 3 — поселення зарубинецької культури, Середнє Подніпров'я; 4 — поселення черняхівської культури, Середнє Подніпров'я; 5 — поселення ранніх слов'ян, Середнє Подніпров'я; А — свійські, Б — дикі.

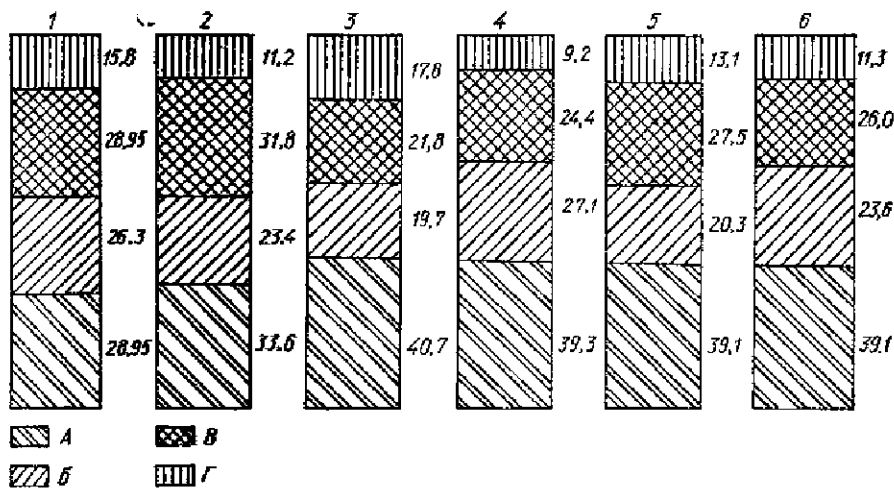

Рис. 2. Співвідношення між видами сільськогосподарських тварин за числом особин в I—II тисячолітті н. е. на Правобережній Україні.

1 — поселення культури Лукашівка-Поянесті, Середнє Подністров'я; 2 — поселення ранніх слов'ян, Середнє Подністров'я; 3 — поселення зарубинецької культури, Середнє Подніпров'я; 4 — поселення черняхівської культури, Середнє Подніпров'я; 5 — поселення ранніх слов'ян, Середнє Подніпров'я; 6 — поселення Київської Русі, Середнє Подніпров'я. А — свійський бик, Б — дрібна рогата худоба; В — свійська свиня, Г — кінь.

Спостерігається певна подібність між ранньослов'янськими і давньоруськими пам'ятками Середнього Подніпров'я, тільки в останніх було більше решток дрібної рогатої худоби і менше свині й коня.

Вивчення остеологічних матеріалів з даних поселень дає можливість навести коротку характеристику окремих видів.

Співвідношення між видами сільськогосподарських тварин за числом особин

Пам'ятка	Абсолютна кількість		Особини (%)			
	кістки	особини	бик свійський	вівця-коза	свиня	кінь
<i>Культура Лукашівка-Пояншті</i>						
Горошова	305	18	33,3	22,3	33,3	11,1
Круглик	137	20	25,0	30,0	25,0	20,0
Разом	442	38	28,95	26,3	28,95	15,8
<i>Зарубинецька культура</i>						
Пилипенкова гора	993	69	34,8	21,7	24,6	18,9
Бабина гора	1710	121	43,0	19,8	20,7	16,5
Пристань, Бучак	51	6	50,0	—	16,7	33,3
Сахнівка	6	3	33,33	33,33	—	33,33
Монастирок	73	7	42,9	14,3	14,3	28,5
Дуг IV, Київ	625	64	42,2	18,7	23,4	15,7
Разом	3458	270	40,7	19,7	21,8	17,8
<i>Черняхівська культура</i>						
Башмечка	600	48	39,6	25,0	25,0	10,4
Журовка	6033	472	43,2	23,3	25,6	7,9
Ломовате 1	172	20	40,0	25,0	25,0	10,0
Ломовате 2	983	70	32,9	30,0	21,4	15,7
Леськи	152	24	41,7	25,0	25,0	8,3
Червона Слобода	335	32	46,9	31,2	12,5	9,4
Жуківці	694	37	32,4	29,8	27,0	10,8
Успенське	770	77	33,7	35,1	23,4	7,8
Яблунівка	165	17	35,3	23,5	23,5	17,7
Разом	9904	797	39,3	27,1	24,4	9,2
<i>Ранні слов'яни Середнього Подністров'я</i>						
Горошова	226	20	20,0	25,0	50,0	5,0
Городок	506	54	37,1	22,2	29,9	11,1
Устя	169	21	33,4	23,8	23,8	19,0
Рацків	233	12	41,7	25,0	25,0	8,3
Разом	1134	107	33,6	23,4	31,8	11,2
<i>Ранні слов'яни Середнього Півнірров'я</i>						
Сахнівка	215	20	35,0	10,0	30,0	25,0
Монастирок	598	49	40,8	24,5	26,5	8,2
Разом	813	69	39,1	20,3	27,5	13,1

Бик свійський у всіх пам'ятках представлений найбільшою кількістю решток. Досить часто трапляються кістки молодих тварин, проте в I тисячолітті н. е. відносна кількість їх зменшується порівняно з тим, що спостерігається на поселеннях скіфського часу. Черняхівці й ранні слов'яни розводили рогату худобу. Це стосується і зарубинецького населення. За розмірами кісток і ростом в холці свійський бик був неоднорідним в поселеннях різних культур того часу на Правобережній Україні. Як зафіксовано на зарубинецьких і ранньослов'янських пам'ятках на Дністрі і Дніпрі, худоба була досить великою, близька до худоби лісостепових поселень скіфського часу, а також киево-руських городищ. Це добре ілюструється середніми показниками висоти в холці:

Пам'ятки	Висота в холці (в см)
скіфського часу в Лісостепу	112,30
зарубинецькі на Канівщині	113,80
ранньослов'янські (Монастирок)	112,13
києво-руські	114,10
черняхівської культури	106,55

Отже, чітко простежується вплив природного середовища на розміри стародавнього свійського бика. Своїми дрібними розмірами відрізняється черняхівська худоба. За ростом в холці близький до ранньослов'янського бик з боршівських і роменських городищ. У нього в середньому висота в холці сягала 112,95 см.

Таблиця 4

Склад мисливської здобичі в I тисячолітті на Правобережній Україні (%)

Вид	Правобережна Україна*			В тому числі (%) (особини)	
	Кістки кількість	особини		Середнє Подністров'я	Середнє Подніпров'я
		абс.	процент		
Лось	316	54	18,8	6,7	19,6
Звичайний олень	252	54	18,8	36,7	18,8
Козуля	191	43	15,0	10,0	12,2
Дика свиня	280	68	23,7	30,0	24,0
Ведмідь	16	10	3,5	—	3,9
Бобер	46	22	7,7	3,3	7,9
Інші види	65	36	12,5	13,3	13,6

* Включені рештки з Підгіржя Волинської області.

За кількістю кісткових решток значно поступається перед розглянутим видом дрібна рогата худоба, яка за числом особин у більшості поселень займає третє місце, тільки у носіїв черняхівської культури розведення овець і кіз переважало порівняно з свинарством. Досить численними є кістки молодих і напівдорослих тварин, які становили більше половини стада. Кістки збереглися погано, тому дуже важко визначити не тільки розміри овець і кіз, але навіть їх співвідношення. Очевидно, вівці переважали над козами, проте відносна кількість останніх досить висока.

Свині свійській відводилось помітне місце, причому на Дністрі відносна кількість особин цього виду в середньому була дещо вищою, ніж на Дніпрі. Більша частина кісток належала молодим і напівдорослим тваринам. Мабуть, зарубинецькі свині за розмірами були близькі до скіфських і дещо більші за черняхівських. Щодо розмірів їх на ранньослов'янських поселеннях якихось висновків робити ще не можна.

Кінь майже у всіх поселеннях за числом особин поступався перед всіма сільськогосподарськими тваринами. В основному кістки належали дорослим особинам. Цілих кісток, за якими можна скласти уявлення про ріст і визначити типологію коней, було дуже мало. На основі восьми метаподіїв і однієї променевої кістки слід припустити, що в I тисячолітті н. е. на Правобережній Україні розводили в основному малорослих (5 екз.) і середніх (3 екз.) на зріст коней⁶, серед них були тонконогі (2), напівтонконогі (2), середньоногі (1) і напівтовстоногі (1)⁷.

Собака в невеликих кількостях відзначений майже скрізь, його рештки не зареєстровані тільки на поселеннях Леськи, Рашків, зарубинецькому шарі Сахнівки. Виходячи з величини нижніх щелеп, собаки були середні за розмірами.

Свійська кішка зафіксована тільки в поселеннях черняхівської культури: виявлено дві кістки від однієї особини в Журовці і одну кістку в Успенському.

Тур належить до тварин, рештки яких дуже рідкісні в пам'ятках Правобережної України. Одна кістка визначена І. Г. Підолічком (змішаний шар Сахнівки) і п'ять від однієї особини визначено автором (ранньослов'янський шар Монастирка). В останньому випадку кістки

належали, очевидно, самцю віком близько 5 років. За розмірами вони містяться у верхніх межах мінливості для східноєвропейських турів⁸.

Зубр, як і тур, рідкість; його рештки походять з трьох поселень: чотири кістки від двох особин з Луга IV, одна — з Бучака в Середньому Подніпров'ї, одна — з Городка на Середньому Подніпров'ї і одна — з Городка на Середньому Дністрі.

Лось відзначений на восьми поселеннях, основна маса його решток сконцентрована на чотирьох поселеннях: Луг IV, Пилипенкова гора, Бабина гора, Сахнівка. Вид представлений всіма частинами скелета. Щодо розмірів кісток підтверджується висновок В. Й. Цалкіна про однотипність лосів у Східній Європі.

Олень звичайний поряд з лосем і кабаном найчастіше був об'єктом полювання. Хоча за кількістю кісток він поступається лосю, однак зафіксований у 9 поселеннях з 14 в Середньому Подніпров'ї і на всіх — у Середньому Подністров'ї. За розмірами кісток олень в I тисячолітті н. е. на Правобережній Україні не відрізнявся від представників з лісостепових пам'яток.

Козуля майже всюди нечисленна. Її рештки знайдено в 13 поселеннях Правобережної України. Як показують проміри кісток з Києва, зарубинецьких поселень Канівщини, Сахнівки, Монастирка, вона представлена в основному європейським підвидом, однак поряд з цим є й більші кістки, які, можливо, належали сибірському підвиду.

Дика свиня розповсюджена широко, її рештки відзначені в 15 поселеннях. Так само як і свійська свиня, вона у відносно більших кількостях трапляється в Подністров'ї. За розмірами кісток не відрізняється від субфосильних свиней з інших пам'яток.

Ведмідь бурий простежений у всіх зарубинецьких і ранньослов'янських пам'ятках Середнього Подніпров'я. Всього визначено 16 кісток, що належали не менше як 10 особинам.

Вовк представлений поодинокими екземплярами на трьох поселеннях: Жуківцях — дві кістки, Городку — три, Горошеві — одна.

Лисиця трапляється дуже рідко. Знайдено тільки три кістки в Успенському і одну — в Городку.

Рись визначена за дистальним фрагментом плечової кістки з Бабині гори, який належав досить великому екземпляру.

Борсук серед хижаків за кількістю решток займає друге місце. На Бабиній горі визначено чотири його кістки від чотирьох особин, в Монастирку — три від двох, в Журовці — три від однієї особини, в Успенському — одна кістка. В основному це нижні щелепи і плечові кістки. За розмірами нижніх щелеп борсуки в I тисячолітті н. е., очевидно, не відрізнялись від сучасних.

Видра виявлена на поселенні Луг IV у Києві (дві кістки), на Бабиній горі (одна) і в Журовці (дві).

Ласка визначена за черепом, знайденим на Бабиній горі.

Лісова куниця зафіксована в поселенні на Пилипенковій горі. Двом її особинам належали нижня щелепа і лопатка.

У Підріжжі знайдено стегнову кістку лісового тхора⁹, а в Ломоватому 2 — рештки степового тхора (12 кісток від трьох особин).

Білка, як і попередні види, є дуже рідкою в остеологічних колекціях. Стегнова кістка її походить з ранньослов'янського шару Монастирка.

Бобер серед хутрових звірів найчисленніший: на 10 поселеннях визначено 46 кісток, які належали щонайменше 22 особинам. Рештки зайців трапляються рідко, в Сахнівці знайдено дві кістки, в Монастирку — сім, в Журовці — одну.

Результати аналізу кісткових решток з поселень культури Лукашівка-Поянєшті, ранніх слов'ян у Середньому Подністров'ї, пам'яток зарубинецької культури і ранніх слов'ян в Середньому Подніпров'ї дають

підставу говорити про вплив природних умов на роль мисливства і характер тваринництва. Водночас у племен черняхівської культури, які жили в тих же природних умовах, що й зарубинецькі та ранньослов'янські спостерігаються деякі відмінності щодо питомої ваги об'єктів полювання, напряду розвитку тваринництва, розведення окремих сільськогосподарських видів. Очевидно, це залежало від іншого способу господарювання у черняхівців порівняно з зарубинцями і ранніми слов'янами.

¹ Белан Н. Г. Фауна зарубинецьких поселень Каневщини.— Природная обстановка и фауны прошлого, 1975, вып. 9.

² Підоплічко І. Г. Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР, 1956, вып. 2; Цалкин В. И. Животноводство и охота племен восточноевропейской лесостепи в раннем железном веке.— МИА, 1966, № 135.

³ Цалкин В. И. Животноводство и охота племен...

⁴ Цалкин В. И. Фауна из раскопок боршевских и роменских городищ.— СА, 1969, № 4.

⁵ Цалкин В. И. Животноводство и охота племен...; Тимченко Н. Г. К истории охоты и животноводства в Киевской Руси (Среднее Поднепровье). К., 1972.

⁶ Класифікація В. О. Вітта. Див.: Вітт В. О. Лошади Пазырыкских курганов.— СА, 1952, т. 16.

⁷ Градація за О. О. Браунером. Див.: Браунер А. А. Матеріали к познанию домашних животных России. Лошадь курганных погребений. Одесса, Изд-во Южнорусского общества Печатного Дела, 1916.

⁸ Паавер К. Л. Формирование териофауны и изменчивость млекопитающих Восточной Прибалтики в голоцене. Таллин, Изд-во АН Эст.ССР, 1965; Цалкин В. И. Древнейшие домашние животные Восточной Европы. М., 1970.

⁹ Тимченко Н. Г. К вопросу об охоте в I тысячелетии н. э. на Воляни.— Природная обстановка и фауны прошлого, 1973, вып. 7.

Н. Г. БЕЛАН

К истории охоты и животноводства у племен Правобережной Украины в I тысячелетии н. э.

Резюме

В статье приведены результаты изучения 17,5 тысяч костей млекопитающих из 23 поселений, относящихся к ряду культур: зарубинецкой, Лукашевка-Поянешти, ранних славян (данные автора) и черняховской (по данным И. Г. Подопличко, В. И. Цалкина). На рубеже нашей эры и в VI—VIII ст. н. э. охоте уделялось значительное внимание, дикие животные составляли от 14,4% до 36% особей, причем в Среднем Поднепровье их относительное количество было выше, чем в Среднем Поднестровье. В поселениях черняховской культуры охота играла незначительную роль. У всех племен домашний бык занимал ведущее положение. Наименьшим количеством костных остатков представлена лошадь, однако на рубеже эры ее мясо, по-видимому, еще широко употреблялось в пищу. Из перечисленных племен по удельному весу объектов охоты, направленности животноводства, по отдельным сельскохозяйственным видам, в первую очередь таким, как домашний бык и свинья, четко выделяются черняховские племена.

В. О. ХАРЛАМОВ

Київська садиба X ст. (За матеріалами розкопок Подолу)

В результаті археологічних досліджень стародавнього Києва останніх років, здійснених Київською постійно діючою експедицією, нагромаджено великий матеріал, зокрема в галузі давньоруського дерев'яного будівництва. Нові відкриття дають можливість переглянути існуючі в науці погляди на київську дерев'яну архітектуру, більш детально простежити складний шлях розвитку давньоруської дерев'яної архітектури.

Питання про характер домобудівництва та про основний тип житла стародавнього Києва довгий час лишалося найменш розробленим і